

УДК 331.108.3–054.72«1918/1939»

В. У. Коваль

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

**САЦЫЯЛЬНА-ЭКАНАМІЧНАЯ І ПСІХАЛАГІЧНАЯ АДАПТАЦЫЯ
БЕЛАРУСКІХ ЭМІГРАНТАЎ У МІЖВАЕННЫ ПЕРЫЯД**

У артыкуле разглядаюцца падыходы да азначэння праблемы сацыяльна-эканамічнай і псіхалагічнай адаптацыі беларускіх эмігрантаў з 1918 па 1939 г. Асноўная ўвага надаецца аналізу першаснай, індывідуальнай адаптацыі эмігрантаў і працэсу акультурацыі, а таксама іх ацэнкам. Аўтар даследуе працэс фарміравання і развіцця нацыянальнай ідэнтычнасці ў асяродку беларусаў замежжа міжваеннага часу.

Артыкул прадстаўляе культурную адаптацыю як працэс інтэграцыі асобы ў новую культуру. Асабліва ўвага прысвечана аналізу псіхалагічнай адаптацыі. Палітычная дзейнасць беларускіх эмігрантаў была важным фактарам іх адаптацыі да новых умоў жыцця. Аўтар прыходзіць да высноў, што эканамічныя і палітычныя эмігранты адчувалі культурны шок у час працэсаў акультурацыі і першаснай адаптацыі. Вынікі даследавання прапануюцца для выкарыстання не толькі беларускім гісторыкам, але таксама псіхолагам і сацыёлагам.

Ключавыя словы: беларуская дыяспара, эміграцыя, псіхалагічная адаптацыя, сацыяльная адаптацыя, акультурацыя, першасная адаптацыя, нацыянальная ідэнтыфікацыя.

V. U. Koval

Belarusian State Technological University

**SOCIAL, ECONOMIC AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION
OF BELARUSIAN EMIGRANTS DURING THE INTER-WAR PERIOD**

The article considers approaches to the problem of social, economic and psychological adaptation of Belarusian emigrants from 1918 till 1939. The focus is made on the analysis of individual and primary adaptation of emigrants and the process of acculturation, as well as their evaluation. The author examines the process of formation and development of the national identity among Belarusians abroad during the inter-war period.

The article demonstrates that the cultural adaptation was the process of integration into a new culture. Particular attention is paid to the analysis of the psychological adaptation. Political activities of Belarusian emigrants were the important factors for their adaptation to the new condition of the life. The author comes to the conclusion about the culture shock during the acculturation and primary adaptation for the labour and political emigrants. The research proposes to use not only for Belarusian historians, but also for psychologists and sociologists.

Key words: Belarusian diaspora, emigration, psychological adaptation, social adaptation, acculturation, primary adaptation, national identity.

Уводзіны. У сучасных гістарычных работах толькі пачынаецца афармленне адаптацыйнага кірунку даследавання беларускай дыяспары. Тэма адаптацыйных працэсаў павінна прыцягнуць да сябе вучоных з розных галін навукі, бо яна ілюструе няпростыя лёсы беларусаў, якія апынуліся на чужыне ў міжваенны час, іх страхі, праблемы, турботы, а таксама ідэі кансалідацыі і ўзаемадапамогі.

Асноўная частка. Вывучэнне псіхалагічнай і культурнай адаптацыі эмігрантаў як правіла праводзіцца ў кантэксце акультурацыі. Акультурацыя – навучэнне нормам і навыкам прымаючага грамадства. Вызначаны працэс двухбаковы, абапіраецца на ўзаемадзейне этнічнай меншасці, якую складаюць эмігранты, з этнічнай большасцю насельніцтва краіны-рэцыпіента. Акультурацыя праходзіць бесперапынна для саміх эмігрантаў, яе вынікам становяцца змены па-

водзін, рэакцый і стылю жыцця. Першапачатковая адаптацыя найбольш цесна звязаная з акультурацыяй, узаемаўплывамі розных культур.

Адаптацыя кожнай асобы ў прымаючым грамадстве – гэта ўнікальны працэс, які можа адрознівацца ад групавых характарыстык развіцця дыяспары. Аснову міжваеннай эміграцыйнай хвалі складалі жыхары Заходняй Беларусі, якая з 1921 па 1939 г. была пад уладай Польшчы. Пры даследаванні адаптацыі і акультурацыі варта памятаць пра матывы эміграцыі. Большасць беларускіх эмігрантаў пакідала краіну пражывання па эканамічных матывах (перанаселенасць вёскі, дыскрымінацыя нацыянальных меншасцей у Другой Рэчы Паспалітай, голад).

Рэальна распрацаваных палітычных праграм па прыёму эмігрантаў у краінах пражывання і іх адаптацыі ў міжваенны перыяд не было.

У структуры польскіх эміграцыйных органаў асноўную ролю выконваў Варшаўскі эміграцыйны сіндыкат, які меў разгалінаваную сетку аддзелаў. Сіндыкат спрабаваў праводзіць работу з насельніцтвам, каб спрыяць сацыяльна-эканамічнай адаптацыі эмігрантаў, але вынікі яго дзейнасці высока ацаніць немагчыма.

У перыяд фарміравання беларускай дыяспары ўзнікаюць першыя грамадскія арганізацыі, аб'яднанні і саюзы ў розных краінах свету. Патрэбнасць асоб у самаарганізацыі звычайна з'яўляецца натуральнай рэакцыяй у чужым сацыякультурным асяродку. Першыя беларускія суполкі і арганізацыі не змаглі аб'яднаць усіх эмігрантаў, яны не сталі адразу масавымі і папулярнымі, а некаторыя ўвогуле хутка зніклі. На першапачатковым этапе эмігрантам не хапіла арганізацыйнага вопыту ў развіцці сваіх аб'яднанняў. Нацыянальныя арганізацыі за мяжой маглі б дапамагчы вырашэнню вострых пытанняў, пастаўленых перад эміграцыяй, аказаць падтрымку ў індывідуальнай адаптацыі, наладзіць юрыдычнае кансультаванне, развіваць культурную і асветную дзейнасць. Недахоп беларускіх грамадскіх аб'яднанняў шмат у якіх краінах свету негатыўна адбіўся на працэсах сацыяльна-эканамічнай адаптацыі эмігрантаў. Як вынік, беларусы замежжа далучаліся да іншых, больш колькасных і арганізаваных славянскіх дыяспар.

Пры вывучэнні адаптацыйных працэсаў міжваеннай эміграцыйнай хвалі асаблівую ўвагу неабходна ўдзяліць псіхалагічнаму аспекту. Заканамернасць псіхалагічнай адаптацыі эмігрантаў падрабязна даследуюць спецыялісты ў галіне сацыяльнай псіхалогіі. У працэсе даследавання тэмы варта ўлічваць псіхалагічны бар'ер, выкліканы асаблівым псіхічным станам, які можна характарызаваць як сіндром адчужэння [1]. Нярэдка эмігранты імкнуліся да міжкультурных кантактаў у нефармальных зносінах, але сустрэкалі рэакцыю ігнаравання з боку нацыянальнай большасці.

У працэсе першапачатковай адаптацыі гублялася псіхалагічная ўстойлівасць асоб. Фактычна кожны эмігрант перажываў культурны шок у іншым грамадстве, паспяхова сьць пераадолення страху непасрэдна залежыла ад яго індывідуальных псіхалагічных характарыстык. Найбольш складана адаптацыя праходзіла ў перыяд Вялікай дэпрэсіі 1929–1932 гг.

Асобам было няпроста пры сацыялізацыі на чужыне, калі яны пакідалі сям'ю, сяброў, звыклую абстаноўку. «На чужой старане заўсёды нудна жывецца... ды дзе цяпер весела! Але зусім цяжка і нудна, калі яшчэ здарыцца якая-небудзь няўдача, або пачуеш нешта зусім дрэннае» [2], – пісаў беларускі эмігрант у 1924 г. у адным са сваіх лістоў. Асаблівая цяжкасць для

эмігрантаў уяўляў моўны бар'ер, калі няведанне замежнай мовы становілася праблемай у камунікацыях з аўтэнтонным насельніцтвам. Часткова псіхалагічнае напружанне здымала эміграцыйная прэса (у тых краінах, дзе яна распаўсюджвалася).

Беларускамоўная прэса эмігрантаў ліквідавала інфармацыйную ізаляванасць у адносінах да навін з Бацькаўшчыны. Перыёдыка дыяспары становілася не толькі крыніцай інфармацыі, але і сродкам зносін, а часам нават вучэбным дапаможнікам пры засваенні граматычнасці эмігрантамі [3]. На вялікі жаль, у 1920–1930-ыя гг. толькі пачынаецца працэс станаўлення прэсы беларускага замежжа, выданні выходзілі нерэгулярна, іх было мала.

Значна спрыяла псіхалагічнай адаптацыі эмігрантаў магчымасць падтрымліваць сувязь са знаёмымі і сваякамі на Бацькаўшчыне, ліставанне, перасылка грошай і вопраткі. Сувязь эмігрантаў з метраполіяй нярэдка становілася асноўным стымулам для прадстаўнікоў эканамічнай хвалі ў пошуках заробкаў, каб матэрыяльна дапамагчы сваякам, зацвердзіцца ў сваіх вачах і пераканаўча прадэманстраваць поспех для свайго сацыяльнага асяродка на радзіме.

Сярод асноўных аспектаў адаптацыйных працэсаў варта таксама выдзяліць навучэнне новаму стандарту паводзін у прымаючым грамадстве, які дазваляў паспяхова ўзаемадзейнічаць з аўтэнтонным насельніцтвам. У сучаснай тэрміналогіі дыяспаральнасць ўжываецца паняцце «культурная дыстанцыя» [4] пры вывучэнні працэсаў акультурацыі, якая абапіраецца на розніцу культурных рыс жыцця і побыту эмігрантаў і грамадзян прымаючага грамадства. Найбольш акрэсленую культурную дыстанцыю ў сваіх успамінах, дзённіках і лістах фіксавалі тыя асобы, якія выехалі ў краіны Паўднёвай Амерыкі ў міжваенны час (большасць патрапіла ў Аргенціну і Бразілію).

Значна ўскладнялі псіхалагічную адаптацыю эмігрантаў іх падманутыя чаканні, калі рэчаіснасць відавочна разыходзілася з абяцаннямі агентаў карабельных кампаній і ўласнымі марамі пра замежжа. У міжваенны час у масавай свядомасці сфарміраваўся ўстойлівы міф аб «казачным жыцці» ў Амерыцы, які ўскладняў індывідуальную адаптацыю асоб, што ехалі на іншы кантынент. Скажэнне інфармацыі аб побыце эмігрантаў прыносіла чысты прыбытак карабельным таварыствам і іх агентам, з мэтай стымуляцыі эміграцыі распаўядаліся гісторыі шалёных заробкаў, а часам выпускаліся спецыяльныя рэкламныя артыкулы ў папулярных беларускамоўных перыядычных выданнях.

Прыкладам рэкламных матэрыялаў стала апавяданне «Амерыканец» [5], апублікаванае ў

газеце «Беларуская Крыніца» ў 1927 г. Матэрыял нагадвае вясковую гісторыю-чутку пра паспех звычайнага хлопца, які за некалькі год у Амерыцы зарабіў столькі грошай, што яму павінна было хапіць на ўсё жыццё. Доказамі для чытачоў сталі факты біяграфіі вясковага «амерыканца», які ў роднай вёсцы набыў 5 моргаў зямлі ва ўласнасць, а пасля ажаніўся на самай прыгожай дзяўчыне, зрабіўшы багатае вяселле сваякам. У апавяданні асабліва падкрэслівалася, што «амерыканец» не стаў сам апрацоўваць сваю зямлю, а перадаў яе ў арэнду брату.

Падобны матэрыял апісваў мару дзясяткаў тысяч маладых і амбіцыйных вясковых хлопцаў, якія па прыкладу галоўнага героя ехалі за мяжу ў пошуках добрых заробкаў і дабрабыту, а на самой справе – ехалі ў эміграцыю з рамантычнымі разважаннямі, часта без пэўных уяўленняў пра краіну-рэцэпіент. У масавым уяўленні назва «Амерыка» размывалася, таму пры пераказах агентаў пра лёсы эмігрантаў яна магла азначаць любую краіну Паўночнай ці Паўднёвай Амерыкі (часта гэта была Аргенціна, Бразілія, Канада, бо эміграцыя ў ЗША значна абмяжоўвалася спецыяльна ўведзенымі квотамі). У рэкламных матэрыялах беларускамоўных газет нярэдка выкарыстоўваліся эмоцыі і пачуцці чытачоў, каб заахвоціць іх да падарожжа. Расчараванне ўласным эканамічным становішчам прымушала сялян ехаць у Аргенціну, Бразілію, Парагвай, Уругвай без зваротных квіткоў, без грошай на існаванне і без дакладнага ўяўлення пра клімат, традыцыі, звычай прымаючай краіны.

Нярэдка расчараванне эмігрантаў пачыналася з падарожжа, асабліва востра ашуканства агентаў успрымалася пры цяжкім пераездзе ў краіны Паўночнай і Паўднёвай Амерыкі. Напрыклад, у 1923–1924 гг. папулярная беларускамоўная газета «Змаганьне» рэгулярна публікавала рэкламу карабельнай кампаніі «Red Star Line». Кампанія з нумара ў нумар настойліва прапаноўвала выезд у Канаду ці ЗША параходамі «Ляплянд» і «Бэльгелянд» з порта горада Антвэрпэн («Змаганьне» № 4, 10, 19 за 1923 г.). Рэгулярныя рэкламныя абвесткі за 1923 г. змяніліся разгорнутымі артыкуламі пра эміграцыю ў газеце «Змаганьне» за 1924 г. Верагодна, супрацоўнікі кампаніі «Red Star Line» імкнуліся атрымаць дадатковыя прыбыткі, таму публікавалі артыкулы, якія павінны былі стымуляваць да эміграцыі тых асоб, што яшчэ вагаліся ў сваім рашэнні.

Напрыклад, маркетынжавы ход з павышэннем коштаў на квіткі павінен быў прынесці дадатковы прыбытак у бліжэйшай перспектыве, фактычна адразу пасля публікацыі наступнай інфармацыі: «Параходная суполка «Red Star

Line» дала нам значь, што чакаецца падвышка цэнаў шыфскартаў на 15–20 даляраў, дзеля гэтага, каб гарантаваць сябе на атрыманьне шыфскарта па старой цане, трэба паспяшыць з уносам задатку ў кантору «Red Star Line» ў Вільні» [6]. Кароткатэрміновы характар акцыі вымушаў жадаючых эміграваць уносіць аванс без дакладных уяўленняў пра суправаджаючыя дакументы для легалізацыі ў прымаючай краіне.

Газета «Змаганьне» для рэкламы карабельнай кампаніі выкарыстоўвала не толькі абвесткі, але і эмацыйныя лісты саміх эмігрантаў, якія быццам бы былі пад такім уражаннем ад вандроўкі, што нават пісалі ў газету. У рэкламных акцыях «Red Star Line» 1923–1924 гг. прасочвалася прафесійнае ўяўленне страху і жаданняў патэнцыйных кліентаў. Напрыклад, вытрымка з ліста Рыўкі Мускат, якая выехала 3-м класам на параходзе «Lapland» таварыства «Red Star Line» у Паўночную Амерыку, з'яўляецца прыкладам прафесійнай і нават агрэсіўнай рэкламы. Абсалютна пазітыўныя ацэнкі Рыўкі Мускат пра падарожжа пераканаўча расейвалі чуткі пра цяжкую вандроўку праз акіян, дрэннае харчаванне, цесную каюту ці марскую хворобу. Чытачу, які паверыў у апублікаваны ліст, таксама хацелася здзейсніць падарожжа на далёкі кантынент. Дадзены ліст з'яўляецца класікай рэкламнай прадукцыі: «Увесь час на параходзе я чулася дужа добра і зусім здаровай. Есці давалі падаткам колькі і чаго хто хацеў. Сталаваньне складалася з розных патраваў: так напр. на сьнеданьне давалі: каву, 2 яйкі, масла, селядцы, чалядэрскі сыр, бульбу. Цукерніцы з цукрам былі растаўлены па ўсіх сталох. Усякі еў тое, што яму падабалася. На абед давалі: зупу, мяса, рыбу, кашу, кампот. Больш заставалася, чым з'ядалі» [7]. У сваім лісце Рыўка Мускат просіць брата Язэпа завітаць у кантору «Red Star Line» з падзякай за яе шыкоўнае падарожжа.

Рэгулярны і настойлівы рэкламны матэрыял у «Змаганьні» вымушае супаставіць яго з іншымі публікацыямі, што адразу тлумачыць камерцыйны характар ліста Рыўкі Мускат. Задаволеная абсалютна ўсім на параходзе дзяўчына з квітком 3-га класа піша пра свабодную каюту з чыстымі белымі поцілкамі і прыгожымі коўдрамі на асобных ложках. А беларускі эмігрант Язэп Маркевіч з аналагічным квітком у сваім апублікаваным лісце падкрэсліваў цеснату для пасажыраў на судне, што стварала сур'ёзны дыскамфорт: «...drenna było jechać z grucyну wialikaj kolkaści pasażyraў i stul wialikaj niawyhody ad ciesnaty» [8]. Такім чынам, бясконцыя падзякі Рыўкі Мускат могуць быць фантазіямі саміх карабельных агентаў, якія прадавалі квіткі эмігрантам. Расчараванне асоб па-

дарожжам магло выклікаць глыбокі стрэсавы стан, але вярнуцца ўжо не было магчымасці.

Далёка не заўсёды апраўдваліся надзеі эмігрантаў на высокі ўзровень заробкаў, добрыя ўмовы працы і жыцця. Пра няпростую штодзённасць беларусаў за мяжой рэгулярна публікавала матэрыялы беларускамоўная віленская прэса. Нярэдка публікацыі падлягалі лісты эмігрантаў, якія павінны былі настроіць на цяжкія ўмовы побыту жадаючых зарабіць у замежжы. У газеце «Беларуская доля» пра жыццё беларусаў у Францыі пісалася дакладна: «Холад, вільгаць і бруд пануюць у работніцкіх кватэрах. Кожнаму работніку даюць коўдру ваўняную, але звычайна дзіравую, ды старую – па ваенна-палонных, і за гэта вылічваюць з пэнсіі па 22 франкі, пад той час, як новая коўдра каштуе ад 14 да 16 фр. ... Умывальнікаў у дамох няма, вады – таксама, за вадой трэба хадзіць да чану, дзе плавае гнілое лісьце, чэрві, ды нават здохлыя птушкі» [9], – пісалася ў артыкуле «Нядоля эмігрантаў у Францыі». Для працоўных эмігрантаў у Францыі абавязковай умовай было падпісанне кантракту, аднак яго ўмовы далёка не заўсёды вытрымліваліся працадаўцамі, часта яны плацілі меней, не сачылі за санітарыяй для наймітаў.

Псіхалагічна асоба трапляла ў сітуацыю выбару паміж аповедамі агентаў пра магчымасці замежных заробкаў і публікацыямі беларускамоўных выданняў, дзе агульная карціна жыцця эмігранта была далёка няпростай. Паспрыяць рашэнню эміграваць у выпадку ўнутраазабовага матывацыйнага канфлікту маглі пераказы аднаўскоўцаў ці знаёмых, а часам пэўныя сямейныя абставіны.

Працэс сацыяльнай адаптацыі беларусаў на чужыне быў даволі складаным. Новым жыхарам дзяржавы неабходна было засвоіць іншую сістэму маральных каштоўнасцей, іншыя нормы паводзін у грамадстве і ўвесь час імкнуцца дамагацца роўнасці ў сацыяльна-эканамічных правах. Да таго ж беларусам важна было як мага хутчэй вывучыць замежную мову, зразумець чужое заканадаўства, адчуць традыцыі прымаючага грамадства, што часта патрабавала вялікіх намаганняў і часу. Вострай праблемай для шматлікіх эмігрантаў быў пошук працы, асабліва ў перыяд сусветнага эканамічнага крызісу. Псіхалагічны дыскамфорт беларускіх эмігрантаў у Амерыцы праілюстравала газета «Bielaruskaja Krynica»: «Bielarusy ŭ Amerycy rjuć dobra wodku (samahonku) i ŭ karty hulajuć, choć, praŭda, jość i akuratnych. Ciapier u nas z rabotaj słabawata, mnohija siadziac biez raboty» [10]. Эмігранты заўсёды былі ўразлівымі да ўмоў чужога сацыякультурнага асяродка. Моцны стрэс ад згубы звычайнага вобразу жыцця,

беспрацоўе, нестабільнасць, палажэнне незапатрабаванасці нярэдка прымушалі прадстаўнікоў эміграцыі рэагаваць у спецыфічнай пратэстнай форме.

Заканамернасці адаптацыі эканамічных і палітычных эмігрантаў адрозніваліся. Калі для прадстаўнікоў эканамічнай хвалі асноўнай мэтай былі заробкі, то для асоб, уцягнутых у палітычнае жыццё, галоўнай задачай становілася самарэалізацыя ў пабудове беларускай нацыянальнай ідэі, развіцці нацыянальнай ідэнтычнасці. Колькасць палітычных эмігрантаў значна саступала беларускай эканамічнай міжваеннай хвалі. Асноўнымі цэнтрамі беларускага палітычнага жыцця сталі Чэхаславакія, Латвія, ЗША.

Упэўненасць у значнасці арганізацыйнай працы членаў беларускіх саюзаў і партый замежжа стымулявала іх, мабілізавала на новую работу, дапамагала спраўляцца з праблемамі побыту ў прымаючым грамадстве. Маральная падтрымка для эмігрантаў перыядычна гучала са старонак беларускамоўнай віленскай прэсы. «Нас паведамяюць з чэскае Прагі, што тамтэйшы ўкраінскі Пэдагагічны Інстытут, які абслугоўвае і беларускую моладзь, пастанавіў стварыць адуманую катэдру беларусказнаўства, каб гэтым дапоўніць нацыянальнае ўзгадаванне нашых студэнтаў у Празе. ... І прыдумаюць толькі, што гэта робіцца на чужыне, пад той час, як з Віленскага ўніверсітэту беларуская мова аказалася выкінутай ня толькі з універсітэцкае аўдыторыі, але і з калідораў: тут, у сэрцы Заходняе Беларусі, універсітэт зыліквідаваў выклад беларускае мовы...» [11], – пісалася ў газеце «Беларуская доля» пра супрацоўніцтва беларускіх і ўкраінскіх эмігрантаў у Чэхаславакіі. Падобныя ацэнкі дзейнасці беларускай эміграцыі аб пашырэнні роднай мовы, абуджэнні нацыянальнай свядомасці беларусаў замежжа, развіцці адукацыйных кантактаў уздымалі самаацэнку эмігрантаў, а таму спрыялі сацыяльнай і псіхалагічнай адаптацыі. Фарміраванне этнічнага самаадчування дазваляла ствараць альтэрнатыўны асяродак зносін для палітычных беларускіх эмігрантаў.

Заклучэнне. Такім чынам, даследаванне адаптацыйных працэсаў у значнай ступені пашырае ўяўленні пра станаўленне беларускай дыяспары ў міжваенны час. Камерцыйныя праекты карабельных кампаній нярэдка негатыўна ўплывалі на ўяўленні асоб пра эміграцыю, што негатыўна адбівалася на іх стане псіхалагічнага камфота ў працэсе індывідуальнай адаптацыі. Заканамернасці адаптацыйных працэсаў эканамічных і палітычных эмігрантаў адрозніваліся тэмпамі інтэграцыі ў прымаючым грамадстве. Прадстаўнікі палітычнай хвалі намагаліся развіваць нацыянальную ідэнтычнасць дыяспары.

Літаратура

1. Поляков Ю. А. Адаптация и миграция в историческом контексте // Адаптация российских эмигрантов (конец XIX–XX вв.). М.: Институт российской истории РАН, 2006. С. 17.
2. Запольскі М. Пісьмы з Сэрбіі // Сын Беларуса. 1924. № 32. С. 4.
3. Тарле Г. Я. Общественные организации выходцев из России в Северной Америке в исторической литературе (конец XIX – начало XX в.) // Социально-экономическая адаптация российских эмигрантов (конец XIX – начало XX в.). М.: Институт истории РАН, 1999. С. 22–23.
4. Попков В. Д. Феномен этнических диаспор. М.: ИС РАН, 2003. С. 57.
5. W. D. Amerykaniac // Bielaruskaja Krynica. 1927. № 7. S. 2.
6. Важна для выяжджаючых у Амэрыку і Канаду // Змаганьне. 1924. № 9. С. 4.
7. Вытрымка з пісьма Рыўкі Мускат, якая выехала да Амэрыкі ў 3-й класе на параходзе «Lapland» параходнага Т-ва «Red Star Line» да брата Язэпа Муската ў Вільні // Змаганьне. 1923. № 18. С. 4.
8. Markiewicz J. Z žyccia Bielarusaj u Arhientynie // Bielaryskaja Krynica. 1928. № 22. S. 4.
9. Нядоля эмігрантаў у Францыі // Беларуская доля. Вільня. 1925. № 13. С. 2.
10. Awin L. Bielarusy ŭ Amerycy // Bielaruskaja Krynica. 1926. № 5. S. 7.
11. Беларуская катэдра ў Празе // Беларуская доля. 1925. № 6. С. 4.

References

1. Polyakov Yu. A. Adaptation and migration in the historical context. *Adaptatsiya rossiyskikh emigrantov (konets XIX–XX vv.)* [Adaptation of Russian emigrants (the end of 19th century – 20th century)]. Moscow, 2006, p. 17 (In Russian).
2. Zapol'ski M. Letters from Serbia. *Syn Belarusa* [Son of Belarusian], 1924, no. 32, p. 4 (In Belarusian).
3. Tarle G. Ya. Public organizations of emigrants from Russia in North America according the historical literature. *Sotsial'no-ekonomicheskaya adaptatsiya rossiyskikh emigrantov (konets XIX – nachalo XX v.)* [Social and economic adaptation of Russian emigrants (the end of 19th century – the beginning of 20th century)]. Moscow, 1999, pp. 22–23 (In Russian).
4. Popkov V. D. *Fenomen etnicheskikh diaspor* [Phenomenon of ethnic diasporas]. Moscow, IH RAS Publ., 2003. P. 57.
5. W. D. American. *Belaruskaya krynitsa* [Belarusian Source], 1927, no. 7, p. 2 (In Belarusian).
6. Important for the leaving to America and Canada. *Zmagan'ne* [Struggle], 1924, no. 9, p. 4 (In Belarusian).
7. Fragment from the letter of Ryvka Muscat to her brother Jazep Muscat in Wilna about the travel to America with steamship association “Red Star Line” in steamship “Lapland”. *Zmagan'ne* [Struggle], 1923, no. 18, p. 4 (In Belarusian).
8. Markevich J. From the life of Belarusians in Argentina. *Belaruskaya krynitsa* [Belarusian Source], 1928, no. 22, p. 4 (In Belarusian).
9. Trouble of emigrants in France. *Belaruskaya dolya* [Belarusian fate], 1925, no. 13, p. 2 (In Belarusian).
10. Awin L. Belarusians in America. *Belaruskaya krynitsa* [Belarusian Source], 1926, no. 5, p. 7 (In Belarusian).
11. Belarusian department in Prague. *Belaruskaya dolya* [Belarusian fate], 1925, no. 6, p. 4 (In Belarusian).

Інфармацыя пра аўтара

Коваль Вольга Уладзіміраўна – кандыдат гістарычных навук, старшы выкладчык кафедры гісторыі Беларусі і паліталогіі. Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт (220006, г. Мінск, вул. Сьвярдлова, 13а, Рэспубліка Беларусь). E-mail: sunny_san@rambler.ru

Information about the author

Koval Volha Uladzimirauna – PhD (History), Senior Lecturer, the Department of History of Belarus and Political Science. Belarusian State Technological University (13a, Sverdlova str., Minsk, Republic of Belarus). E-mail: sunny_san@rambler.ru

Паступіў 25.02.2017